

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.36>**Христина Кметик-Подубінська,**

канд. юрид. наук,

виконавач обов'язків завідувача кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін

Територіально відокремленого структурного підрозділу

«Філія державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет» у місті Львів»,

асистент кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права

Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРАВОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОД СУЧАСНИХ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті проаналізовано сутність правового моделювання як методу дослідження конституційно-правових явищ; з'ясовано основні етапи, функції та науково-практичні завдання методу моделювання в сучасних правових дослідженнях; акцентовано на дієвості застосування методу моделювання комплексно з іншими методами юридичної науки; автором обгрунтовано науково-практичну цінність використання методу моделювання в пізнанні природи та закономірностей розвитку конституційно-правових явищ.

Акцентовано увагу на проблемі недостатнього ступеня дослідження методу моделювання в конституційному праві і, відповідно, потребі оволодіння при цьому широким набором пізнавальних засобів сучасних правових досліджень.

Визначено зміст поняття «моделювання» як методу дослідження реальних і абстрактних об'єктів (прототипів) на умовних образах, схемах, фізичних об'єктах, що відрізняються від прототипу, але аналогічні йому за будовою чи типом поведінки. При цьому наголошено на необхідності застосування в ході дослідження методів аналогії, теорії подібності й теорії обробки даних експерименту.

Автором простежено специфіку моделювання, яка відрізняється від інших методів пізнання тим, що за його допомогою об'єкт вивчається не безпосередньо, а за допомогою іншого об'єкта, який аналогічний першому в певних відношеннях. Виокремлено етапи процесу моделювання в ході наукових досліджень з вказівкою на зміст застосування відповідних засобів пізнання правової дійсності.

У статті на основі аналізу літератури також визначено основні функції методу моделювання, зокрема інтерпретаційну, пояснювальну, прогностичну, перетворювальну, гносеологічну чи пізнавальну, організаційно-проективну, а також функцію критерію. При цьому автором акцентовано на важливості методу для прогностичної діяльності, правового моніторингу як системи комплексної оцінки підготовки, прийняття і прогнозування дії законодавства, моделювання правової системи, механізмів правового регулювання, правотворчості, правопорядку, збору, обробки і використання правової інформації.

Зроблено висновок про те, що у системному зв'язку з іншими методами науки метод моделювання сприяє значному розширенню горизонтів правового пізнання, отриманню значних для теорії та практики права, в тому числі конституційного, висновків не тільки щодо наслідування правової поведінки суб'єктів, а й щодо створення нових і корекції існуючих правових норм та інститутів.

Ключові слова: метод юридичної науки, правове моделювання, конституційно-правові явища, конституційні моделі, правовий прототип, правова дійсність, спеціальне конструювання, правовий моніторинг.

Постановка проблеми. Проблематика пізнавального інструментарію в теорії та практиці правових досліджень характеризується незмінною актуальністю, оскільки потреба в ефективних засобах дослідження правових явищ є безсумнівним стимулом для його розвитку. З огляду на це, науковий інтерес до методів правових досліджень не тільки

не знижується, а, навпаки, постійно зростає і дозволяє впроваджувати в науковий обіг дослідницькі засоби та методи інших галузей наукових знань. Взаємне ж поєднання таких методів з традиційними для права способами пізнання відкриває нові можливості використання власне юридичного інструментарію з метою аналізу правової дійсності.

У сучасних конституційно-правових дослідженнях для вивчення різноманітних правових проявів і процесів досить давно застосовується метод моделювання. Щоправда, як слушно зазначає дослідник Є. Н. Салигін, проблема моделювання все ще належить до числа не досить досліджених у праві, оскільки виходить за межі звичного «вузьконормативного», догматичного праворозуміння і потребує володіння широким набором пізнавальних засобів – від соціологічно-економічних і культурологічних теорій, які пояснюють поведінку особи, до математики, яка використовується для створення математичних моделей [8; с. 12-35]. Більше того, якщо питанням загальної методології у юридичній науці приділено значну увагу вітчизняних та зарубіжних науковців (зокрема, І.І. Кального, М.С. Кельмана, Д.А. Керімова, В.А. Козлова, Л.А. Луць, В.С. Нерсесянца, Ю.М. Оборотова, П.М. Рабінювича, Н.Н. Тарасова, Ю.А. Тихомирова), то конкретна проблема моделювання як методу дослідження конституційно-правових явищ видається дослідженою лише оглядово. Саме тому актуальним є більш детальний розгляд моделювання як методу сучасних конституційно-правових досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження правового моделювання як методу пізнання конституційно-правових явищ, з'ясування та обґрунтування науково-практичної цінності використання методу моделювання в пізнанні закономірностей розвитку конституційно-правових явищ.

Виклад основного матеріалу. У загальнонауковому сенсі моделювання становить собою метод дослідницької діяльності, який широко використовується в науці і практиці. Він вирішує пізнавальні завдання, тому визначається як метод пізнання, який полягає у вивченні навколишнього світу на основі побудови моделей. Як зазначає І.Т. Фролов, моделювання означає матеріальне чи мисленнєве імітування реально існуючої системи шляхом спеціального конструювання аналогів (моделей), в яких відтворюються принципи організації і функціонування цієї системи [9, с. 39].

Початково поняття моделювання було пов'язане з будівництвом і вживалося в європейських мовах для позначення певного зрізачи прообразу [1].

Термін «модель» латинського походження (*modulus* – міра, взірець, норма) в літературі визначається як матеріальний або уявлюваний аналог деякого об'єкта (предмета, явища або процесу), який зберігає сут-

тєві риси об'єкта і здатний заміщувати його під час вивчення, дослідження або відтворення. Об'єкт, що моделюється, називається прототипом або оригіналом. Модель явища або процесу відтворює його хід, послідовну зміну стану, етапи розвитку. Модель завжди є штучно створюваним об'єктом, який дає ідеалізоване уявлення про об'єкт – оригінал [6].

Очевидно, що модель завжди простіша за прототип, оскільки внаслідок розчленування його на компоненти частиною зв'язків і компонентів, що вважаються малозначними, свідомо нехтують, піклуючись лише про збереження найважливіших із них. Вивчивши властивості спрощеної моделі, переносять основні з них на об'єкт (прототип). Зіставляючи далі висновки досліджень моделі з результатами спостереження за прототипом, роблять відповідні висновки про адекватність (ступінь тотожності) моделі й прототипу, в разі потреби коригуючи модель за наслідками такого зіставлення [4].

Моделювання, як зазначає А.В. Панін, – це такий метод дослідження, за якого об'єкт, який цікавить дослідника (оригінал), заміщується іншим об'єктом, схожим на перший об'єкт, (моделлю). А надалі знання, отримані під час вивчення моделі, переносяться на оригінал на основі аналогії і теорії подібності [1]. Тому, як видається, на практиці застосування методу моделювання у комплексі з іншими методами науки є дієвим та об'єктивно необхідним.

Моделювання визначається в літературі як метод дослідження реальних і абстрактних об'єктів-прототипів на умовних образах, схемах, фізичних об'єктах, що відрізняються від прототипу, але аналогічні йому за будовою чи типом поведінки, із застосуванням методів аналогії, теорії подібності й теорії обробки даних експерименту. Специфіка моделювання, на думку науковців, порівняно з іншими методами пізнання полягає в тому, що за його допомогою об'єкт вивчається не безпосередньо, а за допомогою іншого об'єкта, який аналогічний першому в певних відношеннях. Тобто для моделювання характерне те, що між суб'єктом (дослідник) і об'єктом пізнання існує проміжна ланка – модель. Модель може бути засобом пізнання, а саме давати нові знання про нього в тому разі, коли вона є свого роду містком, який з'єднує дослідження з об'єктом пізнання [4].

Що стосується розуміння методу моделювання в юриспруденції, то він визначається як мисленнєве створення моделей державно-правових явищ і маніпуляція ними в певних умовах, спрямований на пошуки оптимальних варіантів вирішення конкретних проблем [3]. Таким чином, метод моде-

лювання конституційно-правових явищ, категорій, процесів можна визначити як метод пізнання, в процесі якого використовується допоміжний об'єкт – правова модель, а об'єкт, який моделюється в результаті такої мисленнєвої діяльності, відповідно, – правовий прототип чи оригінал.

У літературі під правовою моделлю розуміється створена в результаті абстракції, ідеалізації чи спостереження форма відображення правової дійсності, яка перебуває у відношенні відповідності з досліджуваним об'єктом, служить засобом вираження внутрішньої структури складного правового явища та яка несе інформацію про об'єкт чи виконує спеціальну описову (демонстраційну) задачу. Така правова модель є, по суті, штучно створеним об'єктом у вигляді певних схем, формул, графіків, візуалізацій чи описів, який, будучи аналогічним досліджуваному об'єкту конституційно-правової дійсності, відображає і відтворює у більш спрощеному вигляді властивості, взаємозв'язки і відношення між елементами досліджуваного об'єкта. Правова модель у процесі пізнання допомагає отримати нову інформацію про сам дослідницький процес, явище і предмет пізнання правової дійсності. Застосування методу моделювання вимагає дотримання цілого ряду об'єктивних законів і закономірностей розвитку явищ та процесів, порушення яких нівелює здатність моделі замінювати оригінал, бути його прототипом [10, с. 203-214].

Аналіз наукової літератури свідчить, що найбільш поширеними та застосовними видами моделей в сучасних дослідженнях є: 1) графічні моделі (тобто способи візуалізації категорій, явищ чи процесів у вигляді рисунків, графіків чи схем); 2) словесні моделі (зокрема, словесне описання об'єкта, процесу чи явища дійсності, виражене засобами мови); 3) математичні моделі (становлять математичне описання фізичного об'єкта, явища чи процесу, яке виражає їх внутрішні закони динаміки, взаємодії і властивості) [2, с. 266-290].

Варто зазначити, що у доктрині права моделювання виступає головним чином засобом пізнання державно-правових явищ і процесів, на практиці ж здебільшого – засобом підвищення ефективності юридично значимих дій: від прийняття і реалізації правових норм та індивідуальних приписів до виявлення і розслідування злочинів. Важливу роль при цьому відіграє наявність досить розвинутої системи правової статистики [8, с. 12-35].

Розглядаючи правові моделі і метод моделювання як гносеологічні категорії,

А.Ф. Черданцев виділяє такі його функції: інтерпретаційну, пояснювальну, прогностичну та функцію критерію (за допомогою якої ми маємо можливість перевіряти істинність знань про оригінал). Окрім того, деякі науковці виділяють також перетворювальну (на прикладі формулювання законодавчих дефініцій), гносеологічну чи пізнавальну (хоча, вважаємо, усі функції і метод в цілому вже самі по собі мають пізнавальний характер, тому виділяти її окремо не доцільно), а також організаційно-проективну (у тісному зв'язку з іншими галузями знань) функції моделювання [1].

Важливо зазначити, що з точки зору методики правових досліджень моделювання не є одномоментною дією, а, швидше, процесом, а тому характеризується певною етапністю.

Так, процес моделювання в наукових джерелах умовно поділяють на чотири етапи. Перший етап – визначення класу досліджуваних об'єктів і законів, які пов'язують досліджувані об'єкти. Цей етап потребує широкого знання фактів, які стосуються досліджуваних явищ, і глибокого проникнення в їх взаємозв'язки. Результатом цього етапу є побудова моделі. На другому етапі відбувається отримання результатів за допомогою моделі для подальшого їх зіставлення з результатами спостереження досліджуваних явищ. Третій етап – з'ясування того, чи задовольняє прийнята гіпотетична модель критерій практики, тобто чи відповідають результати спостереження теоретичним рисам моделі і з якою точністю. Застосування критерію практики до оцінки моделі дозволяє зробити висновки про правильність положень, які лежать в основі досліджуваної моделі. Четвертий етап передбачає подальший аналіз моделі у зв'язку з накопиченими даними про досліджувані явища, процеси і вдосконалення моделі [3].

Отже, видається, що подібні дослідження найбільш актуальні в прогностичних цілях, для передбачення дії нормативно-правових актів. Прогностичні моделі нормативно-правових актів, створені на стадії їх обговорення і прийняття, можуть у підсумку зменшити кількість неефективних правових норм, підвищити якість законодавства. Отже, в ході конституційно-правових досліджень найчастіше моделювання реалізується в прогностичній діяльності, а також може використовуватися як елемент правового моніторингу як системи комплексної оцінки підготовки, прийняття і прогнозування дії законодавства. Окрім того, з використанням методу моделювання в праві моделюються правова система суспільства в цілому, механізми правового регулювання, правотворчості,

правопорядку, моделюються процеси збору, обробки і використання правової інформації, які проходять у вказаних системах і механізмах [8, с. 12-35]. Так, на думку професора М.В. Савчина, метод правового моделювання сприяє розкриттю основних доктрин сучасного конституціоналізму, реалізації установачої влади народу, реалізації, інтерпретації та правового захисту конституції, визначенню основних тенденцій цих процесів і формулюванню конкретних пропозицій щодо способів і засобів забезпечення механізму чинності конституції [7].

Саме тому звертається увага на виконання методом моделювання ряду важливих науково-практичних завдань; це, зокрема: 1) чітке відображення об'єкта вивчення – представлення існуючої інформації в упорядкованому вигляді; 2) пояснення та ілюстрування окремих властивостей за допомогою простих, наочних засобів і матеріальних процесів; 3) отримання нової інформації про властивості оригіналу – пізнання його суті, структури, поведінки; 4) формування прогнозів про стан об'єкта дослідження у майбутньому та можливі зміни у цьому стані; 5) здійснення практичної перевірки гіпотез і теорій, що виникають у ході дослідження; 6) перевірка наслідків реалізації явищ та процесів або зміни їх стану, забезпечення вибору оптимальних рішень, запобігання прийняттю неефективних рішень; 7) забезпечення процесу набуття нових знань та вмінь [10; с. 203-214].

Так, конституціоналісти, аналізуючи проблему дії конституції, наголошують на загальній моделі організації соціуму і взаємодії його структур, а також ролі та місця людини в сучасному суспільстві. У цьому контексті можна вести мову про те, що правова модель несе в собі одночасно еталонний зміст конституційно-правових явищ і нормативно-регулятивне начало [1].

Що ж стосується розуміння природи правової моделі і методу моделювання в цілому, то в науковій літературі висловлюється припущення про відносну природу правових моделей. Це пов'язано з тим, що одне й те саме правове явище, на думку науковців, можна розглядати як модель стосовно іншого явища (чи групи явищ), яке, у свою чергу, виступає моделлю для попередньої категорії тільки на іншому ієрархічному рівні. А тому відносність природи правової моделі відповідає інтересам її пізнавальної цінності [1].

Таким чином, правова модель становить собою певну юридичну проекцію суспіль-

ного розвитку. Вона фіксує теперішнє і разом з тим є орієнтиром на майбутнє. Саме тому теоретично-практична значущість правового моделювання виявляється головним чином у двох аспектах, зокрема у взаємовпливі правової моделі (як моделі законодавства, так і правозастосування), політичної ситуації та економічних умов та в інструментальному характері правової моделі, що допомагає побудові логічного і несуперечливого законодавства [5].

Отже, перебуваючи у тісному системному зв'язку з іншими методами наукових досліджень метод моделювання сприяє розширенню горизонтів правового пізнання, отриманню значущих для теорії та практики права висновків не тільки щодо наслідування правової поведінки суб'єктів, а й щодо створення нових і корекції існуючих правових норм та інститутів.

Список використаних джерел:

1. Безруков А.С. Правовая модель как инструмент юридической науки и практики. Владимир, 2008. 151 с.: ил.
2. Гаврилов О.А. Математические методы в юридической науке. Методологические проблемы советской юридической науки. Москва: Наука, 1980. С. 266-290.
3. История и методология юридической науки : учебное пособие. А.А. Федорченко, М.Б. Аверин, П.В. Никитин; РПА. Москва: РПА, 2014. 176 с. URL: <http://distance.rpa-mu.ru/files/mg/imun/author.html> (дата звернення: 15.06.2020).
4. Лопатев А.О. Моделирование как методология познания. *Теория та методика фізичного виховання*. 2007. № 8
5. Петрушкин В. Функции правового моделирования (теоретико-правовой обзор и анализ). *Государственная служба*. № 4 (90), 2014. URL: <https://pa-journal.igsu.ru/articles/r78/1802/> (дата звернення: 15.06.2020).
6. Поняття моделі. Типи моделей. Моделирование як метод дослідження об'єктів. URL: <https://www.slideshare.net/dnzcpt01/i11-01-i> (дата звернення: 15.06.2020).
7. Савчин М.В. Конституціоналізм і природа конституції: теорія і практика реалізації. Київ, 2013. 250 с.
8. Салыгин Е.Н. Моделирование в праве: проблемы и перспективы. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2013. № 3. С. 12-35.
9. Фролов И.Т. Гносеологические проблемы моделирования биологических систем. *Вопросы философии*. 1961. № 2. С. 39.
10. Шигун М.М. Моделирование как метод научных исследований та інші методи пізнання дійсності. *Міжнародний збірник наукових праць*. Випуск 3 (9). С. 203-214.

Khrystyna Kmetyk-Podubinska. Legal modeling as a method of modern constitutional and legal research

The article analyzes the essence of legal modeling as a method of studying constitutional and legal phenomena; the main stages, functions and scientific and practical tasks of the modeling method in modern legal research are clarified; the effectiveness of the modeling method in combination with other methods of legal science are accented; the author substantiates the scientific and practical value of using the method of modeling in the knowledge of nature and patterns of development of constitutional and legal phenomena.

Emphasis is placed on the problem of insufficient research of the modeling method in constitutional law and, accordingly, the need to master a wide range of cognitive tools of modern legal research.

The meaning of the concept of modeling as a method of research of real and abstract objects (prototypes) on conditional images, schemes, physical objects, which differ from the prototype, but are similar to it in structure or type of behavior, is defined. At the same time, the necessity of using the methods of analogy, similarity theory and experimental data processing theory in the research is emphasized.

The author traces the specifics of modeling, which differs from other methods of cognition in that it is used to study the object not directly, but with the help of another object, which is similar to the first in certain respects. The stages of the modeling process in the course of scientific research with an indication of the content of the application of appropriate means of knowledge of legal reality are singled out.

The article, based on the analysis of the literature, also identifies the main functions of the modeling method, including interpretive, explanatory, prognostic, transformative, epistemological or cognitive, organizational and projective, as well as the function of the criterion. The author emphasizes the importance of the method for prognose, legal monitoring as a system of comprehensive assessment of preparation, adoption and prognosting of legislation, modeling of the legal system, mechanisms of legal regulation, lawmaking, law and order, collection, processing and use of legal information.

It is concluded that in a systematic connection with other methods of science, the method of modeling contributes to a significant expansion of the horizons of legal knowledge, obtaining significant for the theory and practice of law, including constitutional, conclusions not only on imitating the legal behavior of subjects, but and on the creation of new and correction of existing legal norms and institutions.

Key words: method of legal science, legal modeling, constitutional and legal phenomena, constitutional models, legal prototype, legal reality, special designing, legal monitoring.